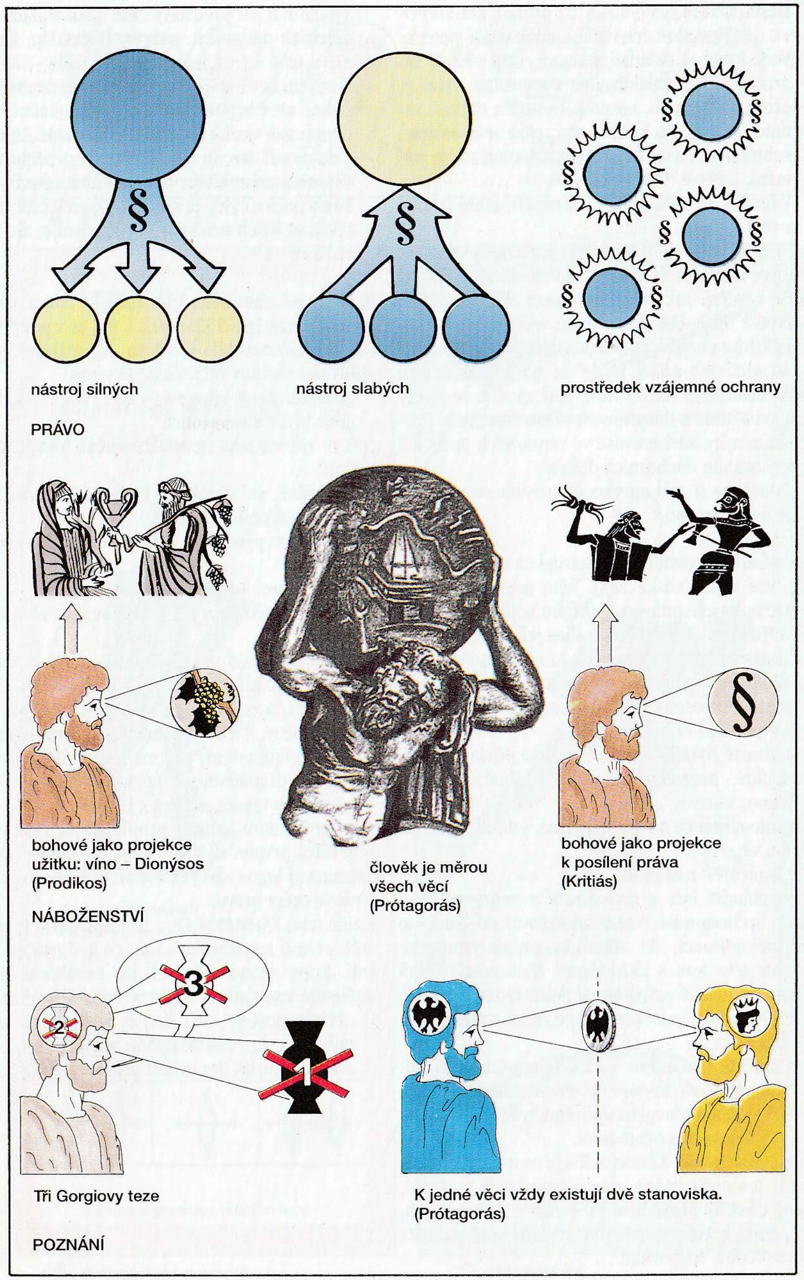

Myšlení sofistů

V období po perských válkách vzniká v Řecku současně s nárůstem blahobytu také větší potřeba *vzdělání*. *Demokratická* forma státu pak od občanů stále více vyžaduje schopnost elegantně se vyjadřovat.

Lidé, kteří ve společnosti 5. stol. vyučují za úplatu vzdělanosti a výmluvnosti, jsou označováni souhrnným pojmem **sofisté** (= učitelé moudrosti).

Zároveň se zvyšuje obecná úroveň vědění (např. pozorováním ostatních národů), což spolu s pluralismem již existujících filosofických nauk zajišťuje základnu pro sofistické myšlení.

Problém výuky rétoriky tkví ve schopnosti přesvědčivě zastávat libovolný názor a podle potřeby „i slabší věc učinit silnější".

Toto stanovisko, posíleno výchozí situací, vede k **relativismu**.
Ten se projevuje

– v **právním uvažování:** Otázka po základu platných zákonů vede sofisty k myšlence protikladu *přirozeného práva* (fysei) a *ustanovení* (nomó). U PLATÓNA tak HIPPIÁS prohlašuje:
„Zákon (nomos) tyranizuje lidi a nutí je k mnohému, co odporuje přirozenosti."

Pozitivní právo není platné od přírody, nýbrž pramení z ustanovení založeného na *zájmech zákonodárců*:

THRASYMACHOS prohlašuje, že pozitivní právo je *nástrojem mocných* k útlaku slabších.

KALLIKLÉS hlásá opak: zákon je *ochranná hradba slabých* proti silným.

LYKOFRÓN v právním uspořádání spatřuje vzájemnou záruku života a majetku občanů.

– v **morální filosofii:** Ani *morální hodnoty* tu podle sofistů nejsou od přírody, nýbrž na základě *dohody* (thesei). Mají proto na různých místech a v různých dobách odlišnou platnost.

– v **náboženství:** Analogicky k právu se i náboženství pojímá jako lidský vynález. KRITIÁS tvrdí:
„Když ... zákony zabránily tomu, aby se člověk otevřeně dopouštěl násilí, takže se zločiny páchaly jen potajmu, vynalezla – zdá se mi – nějaká chytrá hlava strach lidí před bohy, aby se zločinci báli, i když činí, říkají nebo si myslí něco zlého potajmu."

Jiný argument podává PRODIKOS:
Bohové jsou výrazem lidských pocitů, zvláště vděčnosti. Lidé promítají všechno, co jim přináší užitek, do oblasti božského, např. Egypťané Nil.

Konečně pak DIAGORÁS do diskuse vstupuje názorem, že
přijetí „božské spravedlnosti" odporuje zkušenosti, která dokládá nespravedlnost ve světě.

– v **teorii poznání:** aspekt *relativity*, který pochází z rétorské činnosti, se tu prosazuje zvláště důrazně. PRÓTAGORÁS (asi 480–410), jenž je pokládán za nejvýznamnějšího sofistu, říká:
„O každé věci lze uvést dva navzájem protikladné výroky."

Věta tak může být v jedné situaci pravdivá a ve druhé nepravdivá. V poslední instanci to svědčí o tom, že vůbec neexistuje *žádná objektivní skutečnost*. Odtud vyplývá PRÓTAGOROVA slavná věta „*homo mensura*":
„Člověk je měrou všech věcí, jsoucích, že jsou, nejsoucích, že nejsou."

Věta *homo mensura* tvoří klíčový prvek sofistického myšlení:
Člověk určuje bytí; vše, co toto překračuje, se odmítá *(skepticismus)*. Bytí není objektivní, nýbrž vždy jen *subjektivní* a *proměnlivé (relativismus)*.

Sofistickou pochybnost přivádí k vrcholu GORGIÁS (asi 485–380) a jeho slavné *tři teze*:
nic není;
jestliže něco je, není to poznatelné;
jestliže je to poznatelné, není to sdělitelné.

Každému, například eleatskému pokusu nalézt a popsat objektivní bytí je tak předem odepřen úspěch.

Člověk neustále zůstává vězet v síti slov a *mínění (doxai)*. Právě on je „měrou všech věcí".

Význam sofistů:
– Oproti tradici řecké filosofie přírody se centrem filosofického úsilí stává *člověk*.
– Filosofickým tématem se stává samo myšlení.
– S tím těsně souvisí problém *jazyka*, který u sofistů hraje jedinečnou roli.
– Kritika *tradičních morálních měřítek* otevírá myšlení zcela nové horizonty a připravuje cestu pro autonomní, racionálně založenou etiku.

Následující období klasické řecké filosofie (SÓKRATÉS-PLATÓN-ARISTOTELÉS) je bez sofistiky takřka nepředstavitelné.